

NOVICA

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v sredo 29. marca 1854.

List 25.

Debelo korenje *).

Vsak nov sadež, ki množi pridelke gospodarju, se more z veliko hvaležnostjo sprejeti. Kmetovavci današnji so veliko bolj pametni od nekdanjih, katerim sta se mogla celò detelja in krompir s silo vrivati, da so se ju prijeli. Al tudi naši stari očetje niso časopisov imeli, ki bi jih bili soznanjali z novimi rečmi in jih spodbadali k skušnjam.

S temi besedami začenja časnik česke kmetijske družbe priporočilo debelega korenja, ki se na Českem tako dobro obnaša, da ga imenujejo „pravi blagoslov božji“, in od kterega pravijo, da je za kmetijstvo, zlasti za male kmete, skor tako velik dobiček kakor sta detelja in krompir.

Noben do zdaj znanih sadežev za živino se ne more v pridelku primerjati s tem debevcem. Kako deleč pod njim je repa, ki ima veliko vode, pa malo tečnega v sebi! In kolikrat nam še to gosence snedó! Pa tudi peso prekosi. Tudi za človeka kako dober je ta debevc! Če se navadno korenje človeku kmalo priskuti, ako ga poredoma je, se tega nima to korenje bati. Tudi lesen ne bo nikdar ta korén, kakor prihaja rada vsa naša repa.

Po Nemškem se je začelo to korenje tako razširjati, da funt semena, ki je predlanskem le 8 grošev veljal, velja letos že veliko čez goldinar, in še dobiti ga ni.

Da pa ne bo kdo mislil, da je to korenje že kakošna davnej znana sorta ali da je tista sorta, ktera se prodaja pod imenom „francozkega debelega korenja“ (französische Riesenmöhre), mu povemo, da ta sorta je vsa drugačna in se loči od vsakega drugega čeravno belega in debelega korenja po posebnosti mesa in tudi po notranjih lastnostih perja, ker nima ne karotina ne družemu korenju navadnega dišečega olja v sebi; za tega voljo se ne priskuti človeku, ako ga je, in za tega voljo živina tudi njegovo perje tako rada je, ker nima korenju navadnega zopernega duha.

Ni tedaj v štacunah kupovati tega semena, ako se za terdno ne vé, da je pravo, ne po imenu in debelosti, ampak po lastnosti.

Zato naj pa tudi kmetovavec, ki to seme seje, marljivo skerbi, da ne pomeša pravega semena z drugim, in da ne seje navadnega korenja s tem pravim debevcem.

Popisali bomo sedaj, kako sejati in obdelovati to korenje, kteremu se taka hvala poje, in ker ta hvala pride od slavne kmetijske družbe, ne od kakega barantača, si smemo svesti biti, da je resnična.

Debelo korenje ali debela merkva (Riesenmöhre) je posebna sorta navadnega korenja; ker pa debelo zraste, se imenuje tudi velikansko korenje, Riesenmöhre. Mesa je belega in posebno sladkega, čez čevelj je veliko in 3 pavce debelo; en koren vaga 2 funta in pol ali 3 funte; na oralu se ga pridela 120 do 300 centov.

Za jéd je to korenje veliko bolji od navadnega in se raji dá mehko skuhati. Tudi za goveda, prešiče in konje je tečna piča; krave dajejo več mléka po njem.

Je pa debelo korenje tudi rumenega mesa. Gorák in vlažen (mokroten) kraj, in pa lahka, ilovnato-peščena, rahla, globoka in rodovitna zemlja se mu naj bolj prileže; tedaj je dobro, da se njiva, ako je mogoče, že pred zimo čez čevelj globoko izorje ali prekoplje, in močno pognoji.

Zgodaj na spomlad, berž ko se je zemlja zimske vlage osušila in enmalo ogrela, to je, konec mesca sušca ali iz začetka mesca aprila se njiva še enkrat preorje ali prekoplje.

Seje se korenje z roko po širocem ali z mašino v verste. Bolje je, ga sejati v verste, ker se semena prihrani, in se potem lože pleve in obdeluje.

Za 1 oral v verste z mašino sejanega semena se potrebuje 8 funtov, z roko po širocem pa 12 funtov, ali na eno gredo, ki je 6 sežnjev dolga in 1 seženj široka z mašino 1 lot, z roko pol-drugi lot.

Kdor to korenje pozneje seje, kakor smo ravno rekli, naj dá seme pred skoz 24 ur v osoljeni vodi namakati. Ker se seme rado vkup derži, naj se pred setvijo s parstjo ali peskom dobro pomeša in tako poseje.

Kdor ga hoče sejati v verste, pa mašine nima, naj naredi s kopulico po 2 pavca globoke gredice, ne popolnoma po čevlju saksebi; v te gredice naj redko vseje seme in z lahko brano ali narobe obrnjenimi grabljami zakrije in povleče.

Kadar so sajenke zrasle, se pridno plevejo, in pregosto stoječih se toliko izruje, da ostale stojé po pol čevlja saksebi.

Ako se je pozneje zemlja bolj vkup stlačila, se enkrat ali dvakrat zrahljá (okoplje), in pregoste sajenke se spet izrujejo tako, da stojé za kakih 9 ali 10 pavcov saksebi. Zdej izrovani korenčiki se porabijo za kuho ali pa za živinsko pičo.

Navadno se po sv. Mihelu, to je, mesca oktobra ob suhem vremenu to korenje z njive spravljaja tako, da se mu naprej perje, 2 pavca nad koreniko, poreže, potem pa koren z matiko izkoplje.

*) Ko je naša kmetijska družba zvedila, da so se kmetovavci na Českem s tako zadovoljnostjo poprijeli debelega korenja, je naročila tega semena in ga po prijaznosti ravno dobila od sl. česke kmetijske družbe 2 funta. Kdor ga želi poskusiti, naj se oberne berž na pisarnico kmetijske družbe v Ljubljani; pa po več kakor k večjemu po 2 lota ga letos ne more nikomur dati, da zamore večim postreči. Š to mervico naj si priredi vsak le seme za drugo leto, po navodu, ki ga damo v tem sestavku. Družba ne terja družega plačila za to seme, kakor da vsak, ki ga prejme, ji v jeseni oznani svojo skušnjo. Vred.

Izkopano korenje naj se pustí na njivi ali na kakem podu ali v šupi nekoliko časa ležati, da se enmalo izpari; potem se spravi v shrambe, kjer ne zmerzuje.

Na spomlad se izberó naj lepši koréni, se vsadé proti koncu mesca aprila v dobro, rodovitno zemljo po čevlju narazen — za seme; steblica, ki jih je korenje pognalo, se privežejo h količem, ki so zatega voljo tikama korenja v zemljo vtaknjeni bili, in berž ko začne seme rujavo prihajati, se odrežejo stebila ter se v majhne snopke zvežejo in na zračén kraj pod streho postavijo, da popolnoma dozorijo. Kakor hitro so stebila suhe, se seme izmlati.

Gospodarske reči.

Nošnja na plaščenici.

V liburnskem primorju od izvzete Kastavščine noter blizo do Plominščine ni, zunaj nove ceste pri morji, zavolj stermih krajev nobenih drugih pravih kolovoznih potov; zato si morajo ljudje potrebnih reči ali na mulcih, konjih in oslih stovoriti, ali pa na herbtu znositi. Nosijo pa razne reči večidel le ženske tako, da se možki, zunaj kakšnih gréd, malo kdaj vidijo nositi. Vpertivajo si pa ženske, ker na glavi nič ne nosijo, svoje bremena prav umetno na tako imenovano plaščenico (Tragband).

Plaščenica je, kakor povoj, 3 do 4 seznjev dolga, pol čevlja široka, pa na dvoje zvitá, in od posebnih tkalic na kitice tako pisano tkana, da je snutek iz bele in černe volne in debele preje, votek pa iz černe volne, kar vse vkup goldinar, ali še kaj več veljá. Brez take plaščenice, ko si vso vpašejo in krivač za njo vtaknejo, ali v klovčik zvito na herbtu nesejo; kmečke ženske v delavnikih skoraj nikamor ne gredó, ker si večidel same, posebno zvečer domú gredé, morajo za ogenj, vse sproti preskerbovati. Hoteč si ženska breme naložiti, položi, plaščenico na tla, ali kamor je priložneje, tako, da je penkla zgor, oba enako dolga konca pa eno malo saksebi zdolej; ako je pa breme spolzivo, križema; in ako je treba, ga ž njim poveže, pustivši zgor penklo, zdol konca. Naloživši si breme, potegne penklo čez-nj, ga potlači in sede pod-nj, si potegne penklo čez glavo do pasa, konca pa si vzame pod pashama, ju potegne v penklo, stisne z njima breme, kolikor je treba, ter ju podvije penkloma pod ona dela plaščenice, ktera k životu stisnjena, prideta spod pasih; potem vstane in nese. Ako se noseč breme stisne, pritegne samo konca spred na pasu v penklo, in ako ju še ostane, ju podloži na herbet pod breme, kjer ju tišči.

Na tako vižo nositi ne terpé rame same, in plaščenica ne réže tako v nje, ko obramnice, ker je ves život tako rekoč v breme vprežen. Ko se prinese na mesto, ako ni kaj za razbiti ali zlomiti, se potegneta in spustita samo plaščenična konca, in breme pade na tla. Ako se ima pa brenta nositi, takrat si verže ženska en konec plaščenice čez desno ramo okolo vrata, da ji čez levo do tal visi, z drugim vsim koncem si po visečem opaše život terdo, makne brento toliko, da nje dno eno malo čez brentenak (kamor v kuhini, pri šterni ali lokvi brente postavljajo) stoji, potegne viseči konec plaščenice gor, da je večja penkla, opaše ž njo brento pri verhu, se oberne od nje, podloži pod njo plaščenični pas na herbtu, pritegne spred pod pasom viseči konec, kolikor je treba, si ga podvije in nese tako, da brenta samo na plaščeničnem pasu na herbtu stoji, in kakor eno malo nazaj viseč se prav nič pléč ne tišči. Da ne pluska, ako se tekoče stvari nosijo, se dene v brento lesena skledica ali kaj družegatakega. Ako nosijo netekoče reči v škafih, potegnejo plaščenico skoz škafove

ušesa in nesejo ko brento; in tako se more na plaščenici vsaka stvar, naj je kakoršna koli, nositi. J. V.

Premišljevanje

narave in previdnosti božje v nji.

Poslovenil Mihael Verne.

Modra naprava cele zemlje.

Čeravno je človeški razum prekratek, da bi mogel Stvarnikove modre namene o osnovi zemlje popolnoma zapopasti, je vendar v stanu s pazljivim premišljevanjem marsikaj spoznati, kar ga napolnuje z občudovanjem velike modrosti. Že podoba zemlje ga lahko tega prepriča. Nje podoba je skoraj krogli enaka. In zakaj? Zato da žive stvari lahko povsod na nji prebivajo. Ta namen bi se ne bil mogel doseči, ako bi prebivavci zemlje povsod dovelj toplote in svetlobe ne imeli; ako bi se voda na vse kraje lahko in dostojno ne delila; ako bi vetrovi povsod, kakor je zemlji narbolje, pihati ne mogli. Da se vsi ti nameni dosežejo, se ni mogla zemlji pristojniša podoba dati. Nje okrogla podoba dela, da se toplota in svetloba, naj potrebniša pripomočka za življenje, lahko povsod enako razširjata. Brez te zemeljne osnove bi ne bilo mogoče, da bi se noč in dan, merzlo in gorko, suho in vlažno vreme verstilo. Ko bi bila zemlja čveterovoglata, čunjevita, kobrasta ali kakošne druge voglate podobe, bi je bil narveči del z vodo zalit, drugi pa popolnoma suh; v nekatere kraje bi ne pripihala ne naj manjša sapica, druge pa bi vihar vedno razdeval.

Ko bi bila osnova zemlje mehkejša in puhlejša, bi se ljudje in živali va-njo pogrezovali; ko bi bila terdejša in gostejša, bi se ne dala obdelovati in bi ne mogla tako mnogoverstnih rastlin roditi in rediti. Zemlja obstoji iz raznih, poredoma ležečih sklad in lég raznega kamnja, rud in zemelj. Mnogoverstno korist, ki jo ljudje in živali iz tega dobivajo, ima vsak pred očmi. Od kod bi dobivali bistro vodo, ktere v svoje življenje in okrepčevanje tako močno potrebujemo, ako bi je lege peska, ki jih globoko v zemlji najdemo, ne čistile, in tako reči, ne precejevale?

Na poveršji zemlje se čudovito versté planjave, doline, griči in hribi. Kako očitna je njih korist! Ob koliko svoje lepote bi zemlja prišla, ko bi bila povsod enaka in gladka planjava! Koliko bolj zdrava je, da se versté hribi in doline! Koliko pripravniša je marsikakšne rastline in zelišča roditi! Ko bi hribov ne bilo, bi ne moglo toliko ljudi in žival na zemlji živeti; manj rastlin, zelišč in drevés bi imeli — perstenine in rude pa bi popolnoma pogrešali! Brez studencov in rek bi bili! Puh, ki se vzdigujejo, bi se ne mogli ne razdeliti ne vkup deržati.

Jasno ko beli dan je tedaj, da cela osnova, podoba in notranja in unanja vlastitost zemlje je napravljena po naj modrejših postavah — vsim živim stvarém v radost in srečo!

O Noriku in Noreji.

Spisal Davorin Terstenjak.

Drugi članek.

Zgodovinski pregled.

(Dalje.)

Zgodbe Noričanov in njihovo stanje pod rimsko vlado nam je že več historikov na tenko in izverstno popisalo, tako Muhar v svojem „Altrömisches Norikum“ in Ankershofen v „Geschichte Kärnthens“. Ker naš namen ni pisati politične zgodovine, zato se ne spuščamo v tenko razlaganje in sporočujemo častite čitatelje v druge knjižne dela.

Toliko o zgodovini Norika.